

АКТИВІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІСЛЯ ЄВРОМАЙДАНУ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН

У дослідженні аналізуються зміни, яких зазнало громадянське суспільство після подій на Майдані. Охарактеризовано форми прояву громадянської участі у суспільно-політичному процесі, особливості розвитку громадянської активності за останні роки. Через ступінь розвитку громадянського відкритого суспільства з'ясовано стан «інклюзивності» політичних інститутів в Україні на сьогодні.

Ключові слова: громадянське суспільство, «інклюзивність» політичних інститутів, волонтерство, громадянська інтернет-участь.

Основою вирішення суспільно-політичних потреб і проблем, розв'язання існуючих у державі конфліктів і протиріч, і взагалі засобами найзагальнішої організації суспільства й втілення суспільних вимог є функціонування політичних інститутів. Важливо наголосити, що політичні інститути в найзагальнішому вигляді можуть мати інклюзивний або екстрактивний характер, що визначає ефективність виконання останніми їхніх функцій.

Інклюзивність політичних інститутів є обов'язковою умовою для економічного й соціального процвітання суспільства, для забезпечення стійкого розвитку. Саме «інклюзивність політичних інститутів спирається на широкий розподіл політичної влади у суспільстві; вільну конкуренцію політиків і політичних партій; у кінцевому підсумку – активну і свідому участь громадян у політичних процесах» [1, с. 18]. Дарон Асемоглу й Джеймс Робінсон у своїй відомій праці «Чому нації занепадають: джерела влади, добробуту й бідності» [7], аналізуючи інклюзивні та екстрактивні політичні інститути стверджують, що країни, в яких домінують інклюзивні політичні інститути, здатні мирним шляхом, за допомогою діалогу шукати вирішення конфліктів між собою, оскільки ці інститути створюють відкритість і доступ до політичної влади не лише для своїх громадян, але й для представників інших націй. Екстрактивні політичні інститути зосереджують свої функції на відбиранні ресурсів у багатьох на користь декількох. Для цього їм потрібна концентрація політичної влади в руках вузької еліти. Роль громадянського суспільства не значна або суспільна думка при виробленні життєво важливих рішень взагалі не враховується. Як доводять Д. Асемоглу й Дж. Робінсон країни із екстрактивними політичними інститутами не відзначаються економічним розвитком, а навпаки в більшості з них панує бідність, занепад, соціально-політичні невдоволення. Тоді як країни, де влада відкрита для суспільства – із функціонуванням інклюзивних політичних й економічних інститутів – це високорозвинені держави, із високим рівнем розвитку демократичних цінностей, політичного плюралізму й дієвості правової системи.

Відтак, важливо дослідити, який характер носять політичні інститути в Україні на сьогодні. Зважаючи на те, що з початку президенства В. Януковича екстрактивність політичних та економічних інститутів значно підвищилась, сконцентровуючи владу виключно в руках правлячої верхівки, необхідно з'ясувати чи став Майдан 2013-2014 рр. (Революція гідності) тим поштовхом до зміни екстрактивного характеру політичних інститутів на інклюзивний. Пропонуємо зосередити свою увагу на одному із індикаторів, за яким можна визначити характер політичних інститутів – це ступінь розвитку громадянського відкритого суспільства, роль народу в прийнятті й впровадженні важливих для політичної системи й добробуту суспільства рішень, участь громадян у політичних процесах.

Необхідно зауважити, що дослідження цієї проблематики є досить актуальним на сьогодні, адже потенціал громадянського суспільства, яке є другим після держави елементом політичної системи є потужним чинником демократичної модернізації країни. Проблему досліджували такі вітчизняні науковці як Г. Зеленько, Г. Щедрова, І. Кресіна, О. Корнієвський, А. Матійчик та інші вчені.

Взагалі, протести 2013-2014 рр. призвели до часткової зміни системи політичної влади, довели (принаймні на певний проміжок часу), що саме народ – це головне джерело влади і саме народ може приймати найбільш значущі рішення, які забезпечують подальший розвиток держави. Це стосується зовнішньополітичного поступу – курсу на євроінтеграцію. Також, реформування політичної й адміністративної системи в напрямку децентралізації, структуризація процесів управління суспільством, що фактично означає розширення кола акторів вироблення й ухвалення політичних рішень й свідчить про тенденцію до інклюзивності політичних інститутів в Україні.

Починаючи з листопада 2013 р. громадянське суспільство в Україні проявило свою здатність до мобілізації й консолідації. Масовий патріотизм й громадянська самоорганізація – основа розвитку громадянської участі у суспільно-політичному житті. При цьому, спостерігається досить чітко поєднання патріотичної самоорганізації із практикою протесту. Громадянська активність за останні два роки, демонструючи свою гнучкість та мобільність набуває таких форм як протестні рухи чи добровільні військові формування, волонтерство (Крила Фенікса, Повернись живим, Армія SOS, Врятуй рідну країну, Волонтерська сотня Україна – Світ та ін.), різноманітні громадянські ініціативи, рухи, громадянські платформи та організації.

Роль громадськості проявилась як в можливості брати участь у обороноздатності держави (формування громадянських структур під час Євромайдану (зокрема ВГО «Самооборона Майдану»), утворення добровільних військових формувань для захисту українських територій від терористів на Сході, масове долучення добровольців до лав Збройних сил), так і в творенні правових документів. Так, можна відмітити громадянську платформу Реанімаційний Пакет Реформ, яка об'єднує провідні неурядові організації і експертів з усієї України та виконує функції координаційного центру з розробки та реалізації ключових реформ в Україні [2]. В її склад входить більше 50 громадянських організацій, які об'єдналися після Революції Гідності зі спільною метою просування реформ. За півтора року існування за участю експертів громадянської платформи було розроблено чи допрацьовано більше 60 нормативних актів, які ввійшли в дію. Крім цього, громадською ініціативою була сформована Дорожня Карта Реформ – документ, що містить комплекс настанов, завдань та конкретних кроків, які підкріплені законопроектами у напрямку реформування держави. Велика кількість із цих законопроектів вже функціонують як закони. Це, зокрема, Закон «Про національне антикорупційне бюро України» №1098-VII, Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Закон «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» (зокрема зміна Ст. 2) та інші.

Починаючи з 2014 р. український волонтерський рух став найзагальнішою та однією із найголовніших форм самоорганізації населення. Представники волонтерських об'єднань на Євромайданах здійснювали акумуляцію ресурсів з подальшою передачею їх на потреби життєдіяльності наметових містечок (продовольство, медикаменти, побутові речі тощо), особисто виконували роботу соціального, просвітницького, медичного, інформаційного спрямування. Багато тисяч українських патріотів фактично виконували волонтерську роботу, не входячи до організованих громадських структур: надавали притулок протестувальникам, забезпечували їх продуктами харчування, здійснювали інші функції волонтерів [4, с. 13].

У звіті ООН «Волонтерський рух в Україні» констатовано, що майже чверть українців (23 %) мали досвід волонтерства, 9 % – почали займатись волонтерством протягом 2014 р. Основним напрямком діяльності волонтерів у 2014 р. стала допомога українській армії та пораненим – цим займались 70 % волонтерів [5]. Згідно даних британської благодійної організації «Charities Aid Foundation» узагальнений показник розвитку волонтерського руху демонструє значне зростання – зі 111 позиції у 2011 р. до 89 у 2015 р. [8]. Також опитування «Charities Aid Foundation» виявили й показник грошових пожертв у 2015 р. Так, протягом 2014-2015 рр. аж понад 40 % опитаних надавали матеріальну підтримку для здійснення благодійних акцій та підтримки благодійних організацій. Найвищим цей показник є серед мешканців Західного (56,5 %) та Центрального (51 %) регіонів, тоді як найменшим він є на Півдні (23 %).

Необхідно зауважити, що з грудня 2013 р. розпочалася повноцінна інституціоналізація волонтерського руху в Україні. Саме тоді було розпочато надання громадським об'єднанням статусу волонтерської організації відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність». За отриманням статуту звернулось 178 організацій, 132 організаціям (за інформацією Міністерства соціальної політики на 31.03.2015 р.) надано статус волонтерської організації. Єдиний реєстр волонтерських організацій та рішення про надання статусу волонтерської організації, розміщені на міністерському сайті [5].

В останні роки досить значною стає громадянська інтернет-участь. Популярними сьогодні є такі форми громадянської інтернет участі як створення сайтів, блогів, чатів, форумів, інтернет-видань; участь у виробленні законопроектів, політичних програм, рішень; підготовка та внесення електронних петицій; віртуальні з'їзди організацій, телеконференції; поширення інформації про політичні акції, мітинги, страйки тощо. На противагу позитивним аспектам самоорганізації населення у інтернет-форматі, негативні аспекти інтернет-участі проявляються через провокації, «чорний PR» (створення сайтів-клонів, поширення завідомо неправдивої інформації); хакерські атаки тощо.

Найбільшою мірою роль громадянського суспільства виявилася у реалізації гуманітарних заходів у процесі регулювання українсько-російського конфлікту. Так, більшість організацій громадянського суспільства, що утворились на тлі політичної кризи в Україні чи переформатували свою діяльність в контекст залучення до врегулювання політичних конфліктів зосереджують свою роботу на наданні гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, – українським військовим підрозділам та добровольчим батальйонам, які ведуть боротьбу у зоні конфлікту, а також сім'ям військовослужбовців.

Найбільш значною формою залучення громадян на сьогодні – є залучення через соціальні мережі. Зокрема через «В контакті», «Однокласники», «Facebook». Саме через соціальні мережі під час Революції Гідності найшвидше публікувалися новини, що стосувалися розвитку суспільно-політичних подій. Так, згідно даних Liveinternet, якщо у жовтні 2013 р., денний трафік з соцмереж на сайти українських ЗМІ складав 180-200 тис. переходів, то в лютому-березні 2014 р. ця цифра зросла до 2-2,5 млн. переходів щодоби [6].

Розглянувши ще один аспект дослідження – ступінь довіри чи недовіри населення організаціям громадянського суспільства, то варто звернути увагу на опитування, проведені Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічною службою Центру Разумкова у 2013, 2014 і 2015 рр. Так, у 2013 р. показники довіри й недовіри дорівнювали 39,5 % та 45,5 % відповідно; у 2014 – довіри - 43,6 % респондентів, не довіри – 34,8 %; у 2015 р. – довіри - 45,7 %, недовіри - 40,3 % [4, с. 9]. Крім того, згідно соціологічного опитування, проведеного Фондом

Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва «Хто є головними рушіями і гальмами в Україні?» [3], 22% опитаних вважають, що громадські ініціативи і волонтери сприяють реформам, як умові вирішення внутрішньої нестабільності і лише 0,5% – що вони чинять їм опір. Це свідчить про тенденцію посилення ролі громадянського сектору у суспільно-політичному житті. Однак, на сьогодні існує ще й численна кількість проблем, які гальмують розвиток демократії та підвищення рівня громадянського суспільства.

Це, перш за все, необхідність вдосконалення політико-правового середовища громадянського суспільства в Україні, нормативно-правової бази функціонування громадянських організацій. Максимальне залучення громадських інституцій до процесу прийняття політичних рішень допомогло б вирішенню численної кількості проблем, які гальмують соціальний розвиток українців. Активне залучення громадськості до проведення реформ, сприяло швидшому й ефективнішому їх впровадженню.

Недосконалість інституціонального клімату реалізації громадянських ініціатив проявляється в тому, що існуюча на сьогодні в Україні законодавча база лише частково підтримує можливості громадян щодо участі у прийнятті загальнозначущих рішень чи визначенні стратегії розвитку громад. За останні два роки депутатським корпусом запропоновано кілька законопроектів, які б визначили правові межі громадянської участі у прийнятті рішень загального значення. Це, зокрема, законопроекти № 9404 від 03.11.2011 р., №3740 від 06.12.2013 р., № 2296а від 06.07.2015 р. «Про місцеві ініціативи», законопроекти № 3830 від 25.12.2013 р. та № 3847 від 30.12.2013 р. «Про правотворчу народну ініціативу». Кожна із цих ініціатив потребує доопрацювання чи узгодження із наявною в держав законодавчою базою.

Активізація громадянського суспільства, залучення громадян до прийняття загальнозначущих рішень, розширення інструментарію впливу на посадовців, структурізація процесів управління – все це, так би мовити, «зародки інклюзивності» політичних інститутів. Ці позитивні зміни, які мали місце в останні роки, поряд із руйнівними наслідками конфліктів не закріпились остаточно. На сьогодні, вже два роки після Майдану все ще не змінилася стара система влади, корупція знову один із основних елементів суспільних відносин, а взаємодія громадянських інституцій із органами влади остаточно не закріплена як на нормативно-правовому рівні так і організаційному.

1. Дем'янчук О. П. Стратегія національного розвитку: інституційний вимір / О. П. Дем'янчук // Наукові записки НаУКМА. К., 2015. – Т. 173: Політичні науки. – С. 17-21.
2. Реанімаційний пакет реформ. Хто ми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rpr.org.ua/ua/about-us/khto-my>
3. Реформи. Кого українці вважають гальмом? [Електронний ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/mass_media/reformi_-kogo-ukrainci-.htm
4. Розвиток громадянського суспільства в Україні : аналіт. доп. / В. М. Яблонський, П. Ф. Вознюк, Д. М. Горелов [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського, М. М. Розумного. – К. : НІСД, 2015. – 60 с. – (Сер. «Громадянське суспільство», вип. 2).
5. Інформаційний матеріал щодо волонтерства [Електронний ресурс] // Сайт Міністерства соціальної політики України. – 2015. – 01.12. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=184301&cat_id=160017
6. Саваневський М. За останні 5 місяців переходи з соціальних мереж на сайти ЗМІ зросли у 8-10 разів [Електронний ресурс] / Максим Саваневський // Watcher. – 2014. – 17.03. – Режим доступу : <http://watcher.com.ua/2014/03/17/za-ostanni-5-misyatsiv-perehody-z-sotsialnyh-merezh-na-sayty-zmi-zrosly-u-8-10-raziv/>
7. Acemoglu D. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty / Daron Acemoglu, James A. Robinson. – New York : Crown Business, 2012. – 529 p.
8. World Giving Index [Електронний ресурс] // Charities Aid Foundation. – Режим доступу : <https://www.cafonline.org/about-us/publications>

In the study are examined the changes affecting civil society after the events on the Maidan. Are characterized forms of public participation in political process, features of development of civil activity in recent years. Because of the degree of development of civil society, was found a state of "inclusiveness" of political institutions in Ukraine for today.

Keywords: *civil society, "inclusiveness" of political institutions, volunteering, civic participation online.*

В исследовании анализируются изменения, которые получило гражданское общество после событий на Майдане. Охарактеризованы формы проявления гражданского участия в общественно-политическом процессе, особенности развития гражданской активности за последние годы. Через степень развития гражданского открытого общества выяснено состояние «инклюзивности» политических институтов в Украине на сегодня.

Ключевые слова: *гражданское общество, «инклюзивность» политических институтов, волонтерство, гражданская интернет-участие.*

УДК 324
ББК 67.9(4Укр)300.5

Віталій Костишин,
Світлана Матвієнків

ПСЕВДОРЕФЕРЕНДУМ ПРО СТАТУС КРИМУ: РІВЕНЬ ЛЕГІТИМНОСТІ

У публікації досліджено основні етапи проходження псевдореферендуму, рівень його легітимності, проаналізовано законність місцевого референдуму на території України й АР Крим. Також значна увага приділяється аналізу вітчизняного законодавства, зокрема: Закону України «Про Всеукраїнський референдум», Конституції України, Конституції АР Крим.

Ключові слова: *Всеукраїнський референдум, місцевий референдум, псевдореферендум, законодавство.*

Актуальність статті обумовлена потребою детального дослідження так званого «місцевого референдуму» в АР Крим, для того щоб чітко визначити його рівень законності і легітимності в рамках українського законодавства й АР Крим. А також проаналізувати відповідність норм вітчизняного законодавства щодо місцевого референдуму загалом й щодо АР Крим зокрема.

Об'єктом дослідження даної статті є місцевий псевдореферендум про статус АР Крим.

Метою статті є аналіз основних етапів проходження референдуму, визначення можливості проведення місцевого референдуму на території АР Крим відповідно до українського законодавства і Конституції АР Крим.

Будь-яка держава, як відомо, має свою територію, яка визначає просторові межі розповсюдження її влади. Масштаби і структура території істотно впливають на організацію державної влади та місцевого самоврядування. З метою найкращого здійснення влади її організація у більшості випадків прив'язується до структурних частин території даної держави. У ряді випадків це можуть бути тільки звичайні адміністративно-територіальні одиниці, у інших – особливі автономні територіальні утворення, у третіх – більш або менш самостійні держави або подібні до них територіальні утворення.

Понад 85 % країн світу обрали унітарну форму свого територіального устрою. Унітарна держава в даний час є найбільш розповсюдженою у світі формою державного устрою. В унітарній державі є лише одна загальнонаціональна Конституція, норми якої застосовуються на території всієї країни без будь-яких обмежень, а також існує тільки